

Г.К. Рашева, Д. Жапарқұлов

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМДІ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Экологиялық туризм мәдениетін белсенді дамыту және республиканы терең декарбонизациялау үшін негіз болып табылатын Қазақстан экономикасы секторларының бірі ретінде экологиялық туризм саласының цифрлық трансформациялаудың нормативтік-құқықтық реттеу мәселелерін қарау қажет. Әлеуметтік-экономикалық жағдайларға, перспективаларға, тұрақтылық пен орнықтылыққа және халықаралық міндеттемелерге сәйкес «жасыл» экономиканың басым бағыттарының бірі ретінде экологиялық туризмді дамыту айқындалған, сонымен қатар, бұл саланы заман талабына сай цифрландыру үрдісінің ерекшеліктерін ескере отырып сабақтастықта дамыту, шешілмеген түйінді мәселелерін зерттеу аса маңыздылыққа ие.

Зерттеудің негізгі идеясы индустрияның жаңа жаһандық сын-тегеуріндері мен трендтері жағдайында экологиялық туризмді цифрландыруды құқықтық реттеудің тиімді құқықтық құралдарын әзірлеу тұрғысынан Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасының жай-күйін терең ғылыми-құқықтық талдаудан тұрады. Зерттеудің мақсаты – Қазақстандағы экологиялық туризмді реттеудің құқықтық проблемаларын кешенді зерттеу. Мақалада экологиялық туризм саласын цифрлық трансформациялаудың жай-күйі сипаттала отырып, цифрлық технологияларға енгізілген туристердің дербес деректерінің құпиялылығын сақтау мәселесі зерттелген.

Түйінді сөздер: құқықтық реттеу; экологиялық туризм; қоршаған орта; қоршаған ортаны қорғау; «жасыл» экономика; экологиялық кәсіпкерлік; декарбонизациялау.

Г.К. Рашева, Д. Джапаркулов

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Республика Казахстан

ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. Необходимо рассмотреть вопросы нормативно-правового регулирования цифровой трансформации сферы экологического туризма как одного из секторов экономики Казахстана, являющегося основой для активного развития культуры экологического туризма и глубокой декарбонизации республики. В соответствии с социально-экономическими условиями, перспективами, стабильностью и устойчивостью и международными обязательствами в качестве одного из приоритетных направлений «зеленой» экономики определено развитие экологического туризма, в том числе развитие отрасли в преемственности с учетом особенностей современного процесса цифровизации, изучение нерешенных ключевых вопросов.

Основная идея исследования заключается в глубоком научно-правовом анализе состояния действующего законодательства Республики Казахстан с точки зрения разработки эффективных правовых инструментов правового регулирования цифровизации экологического туризма в условиях новых глобальных вызовов и трендов индустрии. Цель исследования – комплексное исследование правовых проблем регулирования экологического туризма в Казахстане. В статье исследуется проблема сохранения конфиденциальности персональных данных туристов, включенных в цифровые технологии, с описанием состояния цифровой трансформации сферы экологического туризма.

Ключевые слова: правовое регулирование; экологический туризм; окружающая среда; охрана окружающей среды; «зеленая» экономика; экологическое предпринимательство; декарбонизация.

ISSUES OF LEGAL REGULATION OF ECO-TOURISM IN THE DIGITALIZATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. It is necessary to consider the issues of regulatory regulation of the digital transformation of the sphere of ecological tourism as one of the sectors of the economy of Kazakhstan, which is the basis for the active development of the culture of ecological tourism and the deep decarbonization of the republic. In accordance with socio-economic conditions, prospects, sustainability and sustainability and international obligations, the development of ecological tourism has been identified as one of the priority areas of the "green" economy, as well as the development of this industry in continuity, taking into account the peculiarities of the modern digitalization process, the study of unresolved key issues is of great importance.

The main idea of the study consists in an in-depth scientific and legal analysis of the state of the current legislation of the Republic of Kazakhstan in terms of developing effective legal tools for legal regulation of digitalization of ecological tourism in the context of new global challenges and trends in the industry. The purpose of the study is a comprehensive study of the legal problems of regulation of ecological tourism in Kazakhstan. The article describes the state of digital transformation of the eco-tourism industry and explores the problem of preserving the confidentiality of personal data of tourists introduced into digital technologies.

Keywords: legal regulation; ecological tourism; environment; environmental protection; «green» economy; ecological entrepreneurship; decarbonization.

DOI: 10.52425/25187252_2023_30_156

Kіpіcne. Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Жолдауында елдің алдында тұрған міндеттер осы зерттеуді әзірлеудің алғышарты болып табылды, аталған құжатта құқықтық және нормативтік тұрғыдан алғанда Қазақстандағы ұлттық парктер мен басқа да табиғи ресурстар қорғалуы тиістігіне мән беріліп, сондай-ақ бұл саладағы заң бұзушылық жағдайлары әкімшілік пен қылмыстық заңнама бойынша қатаң жазаға тартылуы мәселесі көтеріліп, экологиялық туризм бойынша басты мақсатымыз – елдің жасыл туристік мәдениетін белсенді түрде дамытуды, мектептер мен жоғары оқу орындарында қоршаған орта туралы білім беруге назар аударуды, қоғамға экологиялық қағидаларды сіңіруге ықпал ететін «Virge – taza Qazaqstan» экологиялық акциясын жүйелі түрде өткізуді, экономикалық өсу орта мерзімді перспективада «жасыл экономика» жағдайында көміртегін азайту үшін шаралар

қабылдау қажеттігі тапсырылып қана қоймай, Үкіметке ғылыми қауыммен және жеке сектормен бірлесіп, «жасыл өсім» жөніндегі ұсыныстар жиынтығын әзірлеуді тапсырған болатын¹.

Қазақстан Республикасының «жасыл» экономиканы қалыптастыруға бағдарлануы, 2019 жылы «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасының қабылдануы және 2023 жылдан бастап «Цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын және киберқауіпсіздікті дамыту тұжырымдамасындағы» «Smart City» («Ақылды қаланы»)² әзірлеуде туризм және экология саласына сандық технологиялар енгізу мәселесінің айқындалып көрсетілуі цифрландыру контекстіндегі экологиялық туризм түсінігін, оның мақсаттарын, міндеттерін, қағидаларын, ең алдымен қоршаған ортаға әсер ету тұрғысынан қайта пайымдауды талап етеді, табиғатты оңтайлы ұтымды пайдалануды, қоршаған ортаға «жұмсақ» әсер етуді және оны

¹ Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі: Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 ж. 01 қыркүйектегі Жолдауы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauly-2020-zhylgy-1-kyrkuiek (жүгінген күні: 21.11.2023).

² 2023-2029 жылдарға арналған цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын және киберқауіпсіздікті дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 ж. 28 наурыздағы №269 қаулысы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000269> (жүгінген күні: 02.11.2023).

сақтауды қамтамасыз етуге қабілетті, оны ұйымдастыру мен дамыту жөніндегі қазіргі бар шараларды жетілдіру мен жаңаларын әзірлеу қажеттігіне әкеп соғады. Заңнаманы жетілдіру бағыттарын және оның экологиялық туризм саласындағы даму үрдістерін анықтау және негіздеу ғылыми және практикалық мүддені білдіретін өзекті мәселе болып табылады. Экологиялық туризм туризмнің танымал бағытына айналып қана қоймайды, оның белсенді дамуы қоршаған ортаға антропогендік жүктеменің жоғарылауымен және оның сақталуын қамтамасыз етудің жаңа тәсілдерін іздеу қажеттілігімен байланысты, сонымен қатар экономика дамуының басым бағыты және терең декарбонизация негізі ретінде қарастырылады.

Материалдар мен әдістер. Мақаланың теориялық және әдістемелік негізі нақты ғылыми әдіснама талаптары мен жалпы ғылыми талаптардың органикалық синтезіне негізделген. Сонымен қатар ғылыми зерттеуді жазу барысында талдау, синтез, нақты-тарихи, салыстырмалы-құқықтық, логикалық, құрылымдық-жүйелік талдау сияқты белгілі бір ғылыми әдістер қолданылды.

Нәтижелер, талқылау. Қазіргі уақытта қазақстандық туристік нарықтың жалпы құрылымындағы экологиялық туризмнің үлесі шамамен 1%-ды құрайды. Туризмнің осы түрін дамыту үшін Қазақстанның көптеген экожүйелерінің антропогендік әсерлерге жоғары сезімталдығы, сондай-ақ туристік инфрақұрылымның нашар дамуы және көрсетілетін қызметтер сапасының төмендігі елеулі шектеу болып табылады. Экологиялық туризм туризмнің ең жас түрлерінің бірі ретінде танылады және табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануға негізделген рекреацияның белсенді нысаны ретінде қарастырылады [1, 260 б.]. Экологиялық туризмнің бірегейлігі туристік қызметтің перспективалы экономикалық тиімді саласы ретінде әрекет ете отырып, оны дұрыс ұйымдастыра отырып, ол қоршаған ортаны сақтауға да ықпал етеді.

Қазақстанда экологиялық туризмнің дамуына кедергі келтіретін проблемалар қандай? Біз олардың бірнешеуін ғана бөлектейміз. Қазіргі уақытта туристік

қызметтің тиімді дамуына кедергі келтіретін мәселелердің кем дегенде төрт блогы туралы айтуға болады: біріншіден, бұл экологиялық кәсіпкерліктің жеткіліксіз дамуына және субсидиялар мен несиелер беру арқылы мемлекеттік қолдаудың әлсіздігіне әкелетін экономикалық дағдарыс; екіншіден, бұл туристік инфрақұрылымның нашар дамуына, кадрларды даярлаудағы кемшіліктерге, шетелдік туристердің виза алу қиындықтарына және т.б. байланысты ұйымдастырушылық-техникалық проблемалар; үшіншіден, тұтынушыларға қызмет көрсету сапасының төмендігі; төртіншіден, қолданыстағы заңнаманың кемшіліктерімен, ондағы олқылықтар мен қақтығыстардың болуымен байланысты бірқатар құқықтық проблемалар бар.

Егер бұрын экологиялық туризмнің негізгі мақсаты экологиялық тәрбие, білім болып саналса, қазіргі уақытта экологиялық туризм кәсіпкерлік қызмет саласы ретінде қарастырылады [2, 109 б.]. Монреаль туризм декларациясының (1996 ж.) 9-бабында:

«Туризм көптеген тұрақсыз экономикалар үшін перспективалы бағыт бола алады және болуы керек. Қоршаған ортаны қорғау тек коммерциялық табыспен немесе жеке баюды көздейтін ұйымдардың немесе адамдардың қысымына қарсы тұруы керек,» – деп айқындалған. Осыған байланысты ұйымдастырылмаған демалыстан, азаматтардың демалысын ұйымдастыру көзі ретінде табиғи ресурстарды бақылаусыз пайдаланудан реттелетін, бақыланатын экологиялық туризмге көшу – экологиялық туризм ресурстарын туристік объект ретінде емес, табиғатты қорғаудың құрамдас бөлігі тұрғысынан қарастыруды талап етеді [3, 39 б.]. Экологиялық туризмнің ерекшелігі – оны жүзеге асыру орны, ол туристердің рухани, физикалық қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған табиғи нысандар мен кешендер болып табылады, сонымен бірге қазіргі және болашақ ұрпақтардың мүдделері үшін ерекше қорғаудың құнды объектілері болып табылады.

Экологиялық туризм саласындағы ғылыми зерттеулерді талдау олардың негізінен қарастырылып отырған туризм

түрінің экономикалық, географиялық, тарихи аспектілеріне арналғанын көрсетеді. Ғылыми ортада экологиялық туризм тұжырымдамасын әзірлеумен әртүрлі ғылымдардың өкілдері – экологтар, биологтар, экономистер, заңгерлер айналысады. А.Б. Сопыханова «Нарықтық қатынастар жағдайында Қазақстан Республикасының рекреациялық табиғат пайдалану құқығы» атты зерттеуінде Қазақстан Республикасының экологиялық құқық жүйесіндегі рекреациялық табиғат пайдалану туралы нормалардың орны айқындалған және рекреациялық табиғат пайдалану саласындағы мемлекеттік-құқықтық тетік зерттелген [4]. И.П. Кузьмич «Беларусь Республикасында агроэко-туризмді дамытудың құқықтық мәселелері» еңбегінде Беларусь Республикасындағы экологиялық туризмнің құқықтық аспектілеріне тоқталса [5], Е.В. Лаевская жұмысында Беларусь Республикасындағы «жасыл» экономиканың құқықтық құралдары туралы мәселе қозғалды [6]. Жарияланған ғылыми жұмыстардың жеткілікті санына қарамастан, экологиялық туризмнің түрлерін анықтауға бірыңғай көзқарас пен құқықтық тұжырымдама жоқ. С.Д. Бекишева: «экологиялық туризм деп жеке тұлғалардың ұзақтығы жиырма төрт сағаттан бір жылға дейін не жиырма төрт сағаттан кем, бірақ уақытша болатын елдегі (жердегі) қоршаған табиғи ортаның және оның компоненттерінің ерекшеліктерін зерттеу мақсатында түней отырып және болатын жерінің экологиялық жүйелерінің тұтастығын бұзбайтын танымдық саяхатын» түсінуді ұсынады [7, 27 б.]. Біздің ойымызша, экологиялық туризмнің маңызды құрамдас бөлігі және оның әлеуметтік маңызы – экологиялық ағарту, экологиялық сананы қалыптастыру және экологиялық мәдениеттің деңгейін арттыру.

Ю. Боков, М. Давыдова, Д. Абезин, В. Золотовский тұжырымдауы бойынша, экологиялық проблемаларды шешу мен туристік турларды ұйымдастыруға қажетті аумақтың сақталуы үшін туризмді құқықтық реттеу қажет. Экологиялық туризмді нормативтік-құқықтық реттеу табиғат пен адам қызметінің үйлесімділігінің сақталуы үшін қажет. Бұл салада тұрақты дамуға

қол жеткізу үшін мемлекеттік органдармен қажетті құқықтық нормалар қабылдануы тиіс. Бұл жерде мемлекет туризм мен табиғаттың үйлесімділігін қамтамасыз ету мақсатында құқықтық нормаларды бекітіп қана қоймай, тиісті деңгейде орындалуын да қадағалау қажет [8, 49-50 б.].

Экологиялық туризмнің ерекшеліктерін эколог ғалымдар келесідей атап көрсетеді:

- табиғатпен қарым-қатынас жасауды ынталандыру және қанағаттандыру;

- табиғатқа саяхат және мұндай саяхаттардың негізгі мазмұны – жабайы табиғатпен, сондай-ақ жергілікті әдет-ғұрыптар мен мәдениетпен танысу;

- табиғат пен мәдениетке теріс әсер етудің алдын алу;

- экологиялық және әлеуметтік-мәдени сипаттағы жағымсыз салдарларды барынша азайту, ортаның экологиялық тұрақтылығын қолдау;

- табиғатты және жергілікті әлеуметтік-мәдени ортаны қорғауға жәрдемдесу;

- табиғат және табиғи ресурстарды қорғауға жәрдемдесу;

- экологиялық білім және ағарту;

- жергілікті тұрғындардың қатысуы және олардың туристік қызметтен кіріс алуы, бұл олар үшін табиғатты қорғауға экономикалық ынталандыру жасайды;

- экономикалық тиімділік және аумақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз ету;

- баратын өңірлердің тұрақты дамуына жәрдемдесу [9].

Зерттеушілер экологиялық туризмнің қоршаған ортаға тигізетін әсері мен салмағын ескере отырып, келесі түрлерге бөліп қарастырады:

а) *ғылыми экологиялық туризм* – қорықтардағы, қорықшалардағы және ұлттық парктердегі фауна мен флораны зерттеу мақсатында жүргізіледі;

б) *тарихи* – туристерді жергілікті ландшафттар мен мәдениеттің бірегейлігімен таныстыру мақсатында жүргізіледі;

в) *белсенді немесе шытырман оқиғалы экотуризм* – альпинизм, велосипед, су, шаңғы, жаяу және ат туризмі, дайвинг, парапландалар және т.б., қайталанбас әсерлер мен сезімдер

алу мақсатында жүзеге асырылады;

г) *ауылдық* – мегаполис тұрғындары арасында әлемдегі ең танымалы – бұл ауылда тұру және халықтық құндылықтармен, мәдениетімен, қолданбалы өнерімен танысумен ұштасады [10].

Экологиялық туризмді халықаралық құқықтық реттеу контекстінде халықаралық құжаттарға талдау жасайтын болсақ, 1939 жылғы 30 наурыз-14 сәуір аралығында талқыланып, бекітілген Туризм бойынша Гаага декларациясында:

а) адамның шаруашылық қызметімен бүлінбеген табиғи, мәдени және адами орта – туризмді дамытудың басты шарты;

б) туризмді ұтымды басқару арқылы қоршаған ортаны, мәдени мұраны қорғауға, дамытуға және жақсартуға елеулі үлес қосуға, қалыпты өмір сүру деңгейіне қол жеткізуге болады³, – деп анықталған.

2002 жыл – Халықаралық экологиялық туризм жылы болып жарияланып, сол жылы Экологиялық туризм бойынша Квебек декларациясы қабылданған, аталмыш құжатта экологиялық туризмнің дамуы табиғи және мәдени мұраны сақтауға белсенді үлес қоса отырып, жергілікті тұрғын халықтың құқықтарын танумен құрметтеуге, туристердің мәдени және экологиялық сауаттылықтарын арттыруға, қоршаған ортаны қорғауда қаржылық және саяси қолдауға бағытталуы тиістігі мен бұл саладағы орта және шағын бизнестің «өміршеңдігін» ұзарту үшін экологиялық туризм нарығын көбірек зерттеу қажеттігі негізделді. Бұл құжатта жалпы зерттеулер туристік бизнесте шығындарды жабуға арналған гранттар, арнайы несие құралдары, тұрақты энергетика мен шығармашылық техникалық шешімдерді пайдалануға ынталандыру арқылы жүзеге асырылсын деген нұсқаулар мен барлық экологиялық туризм жобаларын іске асыруда, экологиялық туризм объектілері ең шалғай жерлерде орналасса да, экологиялық және

санитарлық талаптарға сай болуын (ағынды суларды және қатты қалдықтарды тазарту, су айдындарын қорғау және т.б.) қамтамасыз ету туралы айтылған⁴.

Бұл туризм саласы ерекше қорғалатын аумақтар территориясында іске асатын туризм түріне жататындығына байланысты құқықтық шектеулер бар. Бұл шектеулер Қазақстанның негізгі заңымен (21-бап)⁵ бекітілген, тұлғалардың еркін жүріп-тұруға конституциялық құқығын шектемеуге негізделіп, экологиялық туризм объектілерінде табиғатты қорғау мен биоалуандылықты сақтауды талап етеді.

Экологиялық туризм саласындағы құқықтық қатынастар ҚР Конституциясымен қатар, 2006 жылғы 7 шілдедегі Қазақстан Республикасының «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» Заңымен де реттеледі. Аталған заңда: «мемлекеттік табиғи қорықтарда аса құнды экологиялық жүйелер мен объектілерді қамтымайтын арнайы бөлінген учаскелерде уәкілетті орган белгілеген тәртіппен реттелетін экологиялық туризмді жүргізу үшін экскурсиялық соқпақтар мен маршруттар жасауға жол беріледі. ... Жеке тұлғалардың мемлекеттік табиғи қорықтың аумағында болуына рұқсат беретін құжаттар болған кезде ғана жол беріледі. Мемлекеттік ұлттық табиғи парктердегі туристік және рекреациялық қызметті өзінде туристік операторлық қызметке арналған лицензия болған кезде тікелей мемлекеттік ұлттық табиғи парк, сондай-ақ туристік қызметтер көрсететін жеке және заңды тұлғалар жүзеге асырады»⁶ – деп нұсқалған.

Экологиялық туризм субъектілеріне туристік операторлық қызметке арналған лицензияға ие тікелей мемлекеттік ұлттық табиғи парк, туристік қызметтер көрсететін жеке және заңды тұлғалар жатады.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңда экологиялық туризм түсінігіне анықтама берілмеген. Біз экологиялық

³ The Hague Declaration on Tourism. World Tourism Organization. 14 April 1989 [Electronic resource] – Access mode: <http://univeur.org/cuebc/downloads/PDF%20carte/68.%20The%20Hague.PDF> (Access data: 05.11.2023).

⁴ Québec Declaration On Ecotourism. Québec City, Canada, 22 May 2002 [Electronic resource] – Access mode: <https://gdrc.org/uem/eco-tour/quebec-declaration.pdf> (Access data: 05.11.2023).

⁵ Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 ж. 30 тамыз (2022.19.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) қаулысы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51005029#activate_doc=2 (жүгінген күні: 05.11.2023).

⁶ Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы: Қазақстан Республикасының 2006 ж. 7 шілдедегі №175 Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kaz/docs/Z060000175_ (жүгінген күні: 06.11.2023).

туризмге заңи анықтаманы 2022 жылғы 5 наурыздағы Қазақстан Республикасы Экология, геология және табиғи ресурстар министрінің Мемлекеттік ұлттық табиғи парктерде туристік және рекреациялық қызметті жүзеге асыру қағидаларын бекіту туралы №73 бұйрығынан кездестірдік. Бұл бұйрықта берілген анықтама төмендегіше: «экологиялық туризм – табиғи объектілермен және дәстүрлі мәдениеттермен олардың компоненттерін жоймай және алып қоймай танысу мақсатында және жақын маңдағы елді мекендерде тұратын азаматтардың кәсіпкерлік қызметін дамытуға ықпал ететін табиғи жерлерге саяхат»⁷.

Біздің ойымызша, қарастырылған анықтамалар экологиялық туризмнің өзіне тән ерекшеліктерін анықтауға және жүйелеуге мүмкіндік береді:

- экологиялық туризм табиғатты (қоршаған ортаны) тану мақсатында бұзылмаған, бірегей табиғи объектілер мен табиғи кешендерге ұйымдасқан түрде баруды (саяхаттауды) көздейді;

- экологиялық туризмді іске асыру барысында ресурстарды (табиғи объектілер мен кешендерді) сақтау мақсатында табиғат қорғау және табиғи ресурстар заңнамасының нормаларын сақтау қажеттілігі;

- экологиялық ағарту мен білім беруді жүзеге асыру, туристік процеске қатысушылардың экологиялық мәдениетінің деңгейін арттыру;

- жергілікті халықтың экологиялық туризмді жүзеге асыруға және оларға осы қызметтен артықшылықтар алуға белсенді қатысуын қамтамасыз ету;

- өңірлердің тұрақты дамуына жәрдемдесу.

Экологиялық туризм – белгілі бір аумақтың табиғатымен танысу, экологиялық сауаттылықты және экологиялық мәдениетті арттыру мақсатында ерекше қорғалатын табиғи аумақтарда ұйымдастырылатын, орындалуы барысында қоршаған ортаға (өртке, ауаның, жердің, судың биологиялық және химиялық ластануы мен қоқыстануына

жол бермеу, жануарлардың қырылуы мен өсімдік дүниесіне зиян келтірмеу және т.б.) зиян келтірмеу талабымен жүзеге асырылатын ұйымдасқан саяхат. Экологиялық туризм саласындағы кәсіпкерліктің ерекшелігі – бұл кәсіпкерлік түрімен жергілікті халықтың айналысуына басымдықтың берілуі мен жергілікті өңірлердің экономикасының тұрақты дамуына ықпал ету.

Енді экологиялық туризмді цифрландыру мәселесіне көшейік, экологиялық туризм саласында цифрландыру құралдары (әлеуметтік желілер, мобильдік қосымшалар мен геолокациялық карталар, телеграмм-чаттар, арнайы сайттар және т.б.) кеңінен пайдаланылады. Мысалы, ұлттық парктің ресми интернет-ресурстарында ұлттық парктердің туристік әлеуеті туралы ақпарат орналастырылады.

Әлемдік COVID-19 пандемиясы жағдайында туризмді жандандыру мақсатында цифрлық технологиялар кеңінен пайдаланылды. Еуропалық Комиссия хабарламаларында цифрлық трансформация мүмкіндіктерін пайдалану жайлы: «цифрлық технологиялар індетпен күресте маңызды құрал болып табылады. Мобильді қолданбалар контактілерді іздеу тактикасын жақсарта алады және денсаулық сақтау қызметкерлеріне вирустың таралуын бақылауға және тоқтатуға көмектеседі. Робототехника және жасанды интеллект дезинфекциялауды жеңілдетуге немесе деректерді қорғау заңдарына сәйкес туристер жиі келетін аймақтарда физикалық қашықтықты сақтауды бақылауға көмектеседі. Комиссия туристік маусымның жаңа қиындықтарын шешуге көмектесу үшін жергілікті туристік бизнеске Цифрлық инновациялық хабтар арқылы мамандандырылған қолдау көрсетеді (мысалы, халықты басқару, роботтарды тазалау және дезинфекциялауға тарту, қонақүйлердегі смарт брондау жүйелері және т.б.),»⁸ – деп айтылды.

⁷ Мемлекеттік ұлттық табиғи парктерде туристік және рекреациялық қызметті жүзеге асыру қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Экология, геология және табиғи ресурстар министрінің 2022 ж. 5 наурыздағы №73 бұйрығы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200027066> (жүгінген күні: 06.11.2023).

⁸ Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions. Tourism and transport in 2020 and beyond / EUROPEAN COMMISSION [Electronic resource] – Access mode: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0550&from=EN#footnote12> (Access data: 06.11.2023).

Шетелдік зерттеушілердің пікіріне сәйкес туризмді жаңғыртуда цифрлық трансформация үлкен рөл атқарады. Еуропалық комиссия туризмге қатысты нақты ақпараты бар қолжетімді режимдегі уақыт картасын қамтитын арнайы платформа әзірлейді. Сонымен қатар жасанды интеллект пен робототехника туризм индустриясын қалпына келтіруге көмектесу үшін мемлекеттік органдар тарапынан кеңінен қолдау тауып жатқан технологиялардың бірі болып табылады. Экономикалық өсудің катализаторы ретінде туризмнің рөлі даусыз және цифрландыру туризмнің тиімділігін арттыруға әкелуі мүмкін. Көптеген зерттеулер цифрландырудың жалпы туризмге пайдалы, оң әсерін растайды [11].

Қазақстандағы экологиялық туризм саласындағы цифрландыру жағдайына тоқталар болсақ, бүгінгі таңда Қазақстанда 29,3 миллион гектар аумақты алатын ерекше қорғалатын аумақтар саны 161-ге (оған 14 ұлттық парк, 10 қорық, 7 резерват кіреді) жетіп отыр. Экологиялық туризмді дамытуда цифрлық технологиялар мүмкіндіктерін пайдалану мен сыбайлас жемқорлықпен күресу, салыққа түсетін төлемдердің ашықтығын қамтамасыз ету үшін «Көлсай көлдері» ұлттық паркіне кіру аймағында автоматтандырылған кіру жүйесі қойылып, туристік ағымға мониторинг жасау туристік маршруттарды реттеу мақсатында арнайы веб-сайт әзірленді. Бұл тәжірибені барлық ұлттық парктер аумағында қолданылу жоспарланып отыр⁹.

Еуразия фондының қолдауымен Экологиялық туризмнің ақпараттық-ресурстық орталығы жобасы (www.eco-tourism.kz веб-сайты) іске асырылған. Көрсетілген ақпараттық ресурста туристерге қажетті құқықтық база, географиялық карталар, табиғи объектілер туралы және т.б. толық ақпарат алуға болады.

2020 жылдан бастап айналмалы камералы фототомограф «Smart National Park Burabay»

ерекше қорғалатын аумақтарды цифрлық мониторингтеу жүйесі «Бурабай» ұлттық паркі аумағында жұмыс жасайды, ол 129 мың гектар кеңістіктегі қауіпті жерлерді тек суретке түсіріп қана қоймай, жедел басқару орталығына сигналдар жібереді. Операторлар аумақтың координатын анықтап, жедел іс-қимылдарды бастайды. Бұл жүйе аумақта өрт және басқа қауіпсіздік ережелерін сақтау, қылмыстық және әкімшілік құқықбұзушылықтарды анықтауда көмегін береді¹⁰.

2023 жылғы 28 наурыздағы «Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында» туризм әлеуетін көтеруде «Ұлттық туристік портал» цифрлық платформасын құру көзделді. «Ұлттық туристік портал» – мобильді қосымшалар мен веб-порталдардың бірыңғай жүйесі, ол шетелдік және отандық туристер арасында қазақстандық туристік объектілердің танымалдылығын арттыру мақсатында туристік объектілердің (қонақ үйлер, мұражайлар, мемлекеттік ұлттық табиғи парктер және т.б.) қолжетімділігін қамтамасыз ету; ондағы онлайн-брондауды енгізу, туристік бизнес иелері үшін жекелеген бизнес-процестерді автоматтандыруға, бағалау және рейтинг жүйесі арқылы нарықты бақылауға арналған¹¹. Осы тұжырымдамада туристерді орынжайлармен қамтамасыз етуде толығымен eQonaq жүйесін (<https://eqonaq.kz>) қолдануды ұсынады, бұл цифрландыру құралы қонақүйлерге тоқтаған шетелдік туристердің жеке құжатын сканерлеп, осы цифрлық платформаға енгізу арқылы тікелей мемлекеттік органдарға жіберу көзделген. Бұл жерде миграциялық саясатты қолдау, 2023 жылдан бастап енгізілген Bed Tax туристік салығының бюджетке түсуі үрдісін де бақылауға көмек береді.

Көріп отырғанымыздай, жалпы туризм саласына, оның ішінде экологиялық туризм

⁹ Ұлттық парктер мен қорықтар қызметі туралы / Қазақстан Республикасы Экология және табиғи ресурстар министрлігі [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ecogeo/press/news/details/550390?lang=kk> (жүгінген күні: 07.11.2023).

¹⁰ Как работает проект Smart National Park Burabay, рассказали в Управлении делами президента / Inform buro [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://informburo.kz/novosti/kak-rabotaet-proekt-smart-national-park-burabay-rasskazali-v-upravlenii-delami-prezidenta> (дата обращения: 08.11.2023).

¹¹ Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 ж. 28 наурыздағы №262 қаулысы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000262> (жүгінген күні: 11.11.2023).

саласына цифрландыру жетістіктері кеңінен пайдаланылып жатыр. Біз бұл жерде туындайтын құқықтық мәселелер цифрлық трансформацияға көшу барысында сол цифрлық құрылғыларда қаншалықты сақталынып отыр? Осы жерде шетелдік және отандық заңнамаға сүйене отырып талдауды қажет ететін мәселе тұлғалардың жеке дербес деректерінің құпиялылығы мәселесін қозғағымыз келеді.

Туристік қызметте тұтынушылардың дербес деректері цифрлық ақпараттық жүйелерде саяхат турларын алу, әуе, теміржол және т.б. билеттер алу, қонақүйлерді брондау, туризм объектілерінің кіру пунктерінен өту және т.б. барысында үлкен көлемде сақталады. Киберқылмыстар мен қаржылық алаяқтықтарға жол бермеу және осы салада цифрлық қызметті қамтамасыз ету үшін деректерді ашық өңдеуді, қауіпсіз онлайн транзакцияларды қамтамасыз ету қажет.

2023 жылы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі қазақстандықтардың дербес деректері (қазақстандықтардың жеке сәйкестендіру нөмірлері мен тұрғылықты жерлері туралы ақпарат) әлеуметтік желілерде шетелдік Telegram-Ботта ашық қолжетімділікте пайда болды, көптеген пайдаланушылар бұл деректер мемлекеттік ақпараттық жүйелерден алынған деп болжады. Вице-министр бұл қызметтер бұғатталатынын және тиісті өтінім Мәдениет және ақпарат министрлігіне жолданғанын айтты¹².

2013 жылғы 21 мамырдағы Қазақстан Республикасының «Дербес деректер және оларды қорғау туралы» Заңының 11-бабына сай, «Дербес деректердің құпиялылығы қолжетімділігі шектеулі дербес деректерге қол жеткізе алатын меншік иелері және (немесе) операторлар, сондай-ақ үшінші тұлғалар субъектінің немесе оның заңды өкілінің келісімі не өзге де заңды негіздер болмағанда оларды таратуға жол бермеу

талаптарын сақтау арқылы қамтамасыз етеді». Көріп отырғанымыздай, дербес деректердің құпиялылығын сақталуын қадағалау қызметі күшейтуді қажет етеді¹³.

Экологиялық туризмді цифрландыруға байланысты деректердің құпиялылығын сақтау Еуропа елдері үшін де аса басымдыққа айналды. Еуропалық Парламентпен 2016 жылы бекітілген Дербес деректерді қорғау бойынша регламентте (General Data Protection Regulation) тұлғалардың дербес деректерін өңдеудің құқықтық негізі шарт болып табылатындығы көрсетілді. Дербес деректерді өңдеу үшін нақты бір мақсатқа қол жеткізу үшін берілген тұлғаның келісімі, дербес деректер иесі қатысатын шарттың орындалуы үшін берілген келісім, бақылаушыға жүктелеген құқықтық міндеттемені орындалуы үшін, өзінің немесе өзге тұлғаның өмірлік мүддесін қорғауға байланысты жағдайлар, бала мүддесі үшін, қоғамдық мүдде үшін немесе бақылаушыға сеніп тапсырылған мемлекеттік билікті жүзеге асыру шеңберінде және т.б. шарттардың бірі орындалуы тиіс¹⁴.

Талданған заңнамалық актіде туристердің жеке деректерін қорғаудың құпиялылығының сақталуы маңыздылыққа ие екендігіне көз жеткіземіз. Сондай-ақ кейбір елдерде арнайы салық төлеу үшін жеке деректерді жинауға құқық берілген және шетелдік қонақтар туралы құзыретті органдарға хабарлауға міндеттейтін арнайы ережелер бар.

Қорытынды. Экологиялық туризм туристердің ерекше қорғалатын аумақтардағы табиғи мұралармен танысуына мүмкіндігін береді, өз кезегінде туристер табиғат мұраларына құрметпен қарап, саяхат барысында экологиялық талаптарды сақтауы, ал кәсіпкерлер экологиялық туризм саласымен айналысуда экономикалық түсімді ғана емес, сол қызметтен табиғатқа зиянды кері әсерді болдырмауды көздеуі тиіс. Қорытындылай келе, Қазақстан аумағын-

¹² В МЦРИАП подтвердили утечку персональных данных казахстанцев / Хабар 24 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://24.kz/ru/news/social/item/619522-v-mtsriap-podtverdili-utechku-personalnykh-dannykh-kazakhstanstsev> (дата обращения: 16.11.2023).

¹³ Дербес деректер және оларды қорғау туралы: Қазақстан Республикасының 2013 ж. 21 мамырдағы №94-V Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1300000094> (жүгінген күні: 16.11.2023).

¹⁴ General Data Protection Regulation (EU GDPR) (EU) 2016/679 / EUR-Lex [Electronic resource] – Access mode: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/general-data-protection-regulation-gdpr.html> (Access data: 21.11.2023).

да экологиялық туризмді дамыту және қолдау бағыттарын шартты түрде бірнеше түрге бөлуге бөледі:

1. **Құқықтық бағыт.** Қазіргі кезде Қазақстан Республикасында экологиялық туризмді құқықтық реттеуді қамтамасыз ететін заңнамалық актінің жоқтығы, жалпы туризм қызметін реттейтін нормативтік құқықтық акт бар, аталған заң Қазақстан Республикасы экономикасы салаларының бірі ретінде туристік қызметтің құқықтық, экономикалық, әлеуметтік, ұйымдық негіздерін белгілейді. Экологиялық туризм тікелей қоршаған ортамен, қоршаған ортаны қорғаумен байланысты қызмет түрі екенін ескере отырып, басқа көзқарас қажет екендігін атап өтуіміз қажет. Сәйкесінше, экологиялық туризмді құқықтық реттеу бойынша нормативтік актінің жобасы дайындалып, бұл актіде қоршаған ортаны қорғауға басымдылық бере отырып, экологиялық туризмді жүзеге асырудың қағидалары, экологиялық туризм саласындағы мемлекеттік билік органдарының құқықтары мен міндеттері, құзіреттері көрініс табуы қажет.

2. **Ұйымдастырушылық бағыт.** Республикасының аумағында экологиялық туризмді дамытып, халықаралық стандарттар талаптарына сәйкестендіру мақсатында, ұлттық парктер аумағында көлікке арналған автотұрақтарды көбейту, кемпингтер ұйымдастыру, заманауи санитарлық кабиналардың болуын қамтамасыз ету, туристік соқпақтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында бағыттарды жетілдіру мен ұйымдастыру жұмыстарын жасау қажет.

Сонымен қатар Қазақстан заңнамасында дербес деректерді қорғауды күшейту стратегиялық және кешенді көзқарасты талап етеді. Жалпы туризм саласындағы дербес деректерді қорғау саласындағы заңнаманы жетілдіру бойынша төмендегідей ұсыныстар жасағымыз келеді:

- **дербес деректерді трансшекаралық беру саласында:** дербес деректерді қорғаудың қанағаттанарлық деңгейін қамтамасыз ету мақсатында дербес деректерді шет мемлекеттің аумағына беруге уәкілетті органнан алдын ала рұқсат алу үшін қосалқы институт енгізу керек;

- **халықаралық ынтымақтастық саласында:** халықаралық ынтымақтастық; халықаралық ынтымақтастықты арттыру үшін заңнаманы деректерді қорғаудың халықаралық стандарттарына сәйкестендіру қызметін одан әрі жалғастыру, бүгінгі таңда ТМД елдері арасындағы Дербес деректер алмасу саласындағы әкімшілік мәселелер бойынша өзара құқықтық көмек туралы келісім 2022 жылғы 1 сәуірде ратификацияланған, болашақта ЕуроОдақ елдерінің (Еуропалық Парламентпен 2016 жылы бекітілген Дербес деректерді қорғау бойынша регламент (General Data Protection Regulation)) стандарттарымен ұлттық заңнаманы үйлестіруіміз қажет.

Экологиялық туризмді цифрландыруға байланысты деректердің құпиялылығы Қазақстан үшін басымдыққа айналуы тиіс. Экологиялық туризм саласындағы цифрландыру дербес деректердің құпиялылығына, киберқауіпсіздікке және экологиялық заңнаманың сақталуына тікелей әсер етіп, жалпы цифрлық құралдардағы, соның ішінде жеке дербес деректер енгізілген ұлттық порталдардағы дербес деректердің құпиялылығы сақталуына, кибершабуылдардан қорғалуына мемлекет кепілдік беруі керек.

Қаржыландыру туралы ақпарат. Бұл зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетімен қаржыландырылған (BR21882302 *Цифрлық трансформация жағдайындағы қазақстандық қоғам: перспективалар мен тәуекелдер*).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Рыженков, А.Я. Правовое регулирование развития экологического туризма в России: проблемы и перспективы / А.Я. Рыженков // Business. Education. Law. Bulletin of Volgograd Business Institute. – 2014. – №4(29). – С. 259-264.

2. Николашин, В.Н. Особенности использования природных ресурсов в экологическом туризме / В.Н. Николашин // Транспортное дело России. – 2010. – №7. – Pp. 109-110.
3. Pisarev, G.A. Ecological tourism as special type of economic activity: main requirements to legislative regulation / G.A. Pisarev // Lawyer. – 2015. – №6. – Pp. 38-41.
4. Сопыханова, А.Б. Право рекреационного природопользования Республики Казахстан в условиях рыночных отношений: дис. ... канд. юрид. наук / А.Б. Сопыханова. – Алматы, 2010. – 121 с.
5. Кузьмич, И.П. Правовые проблемы развития агротуризма в Республике Беларусь // Сучасні проблеми аграрного і природоресурсного права: міжнар. наук.-практ. конф. (Кіпв, 30-31 жовтня 2009 г.): зб. наук. пр. / за заг. ред. В.М. Єрмоленка та ін. – К.: ІРІДІУМ, 2009. – С. 75-78.
6. Лаевская, Е.В. К вопросу о правовых инструментах «зеленой» экономики в Республике Беларусь // Правовые механизмы охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности: сб. науч. ст. / О.А. Бакиновская [и др.]; под ред. И.П. Манкевич. – Минск: Бизнесофсет, 2016. – С. 106-130.
7. Bekisheva, S.D. Development of ecological business as direction of environmental policy of the Republic of Kazakhstan / S.D. Bekisheva // Ecological right. – 2011. – №5. – Pp. 27-32.
8. Bokov, Y. Legal Restrictions in Ecotourism / Y. Bokov, et al. // Advances in Engineering Research. – 2020. – Vol. 191. – Pp. 46-50.
9. Атикеева, С.Н. Экологиялық туризм: оқу құралы // С.Н. Атикеева, М.Х. Каражанова, А.Е. Оспанова. – Нұр-Сұлтан: «Тұран-Астана» Университеті, 2021. – 134 б.
10. Тихомирова, А.В. Экологический туризм // Bulletin of the South Ural State University. Ser. Law. – 2020. – №1(20). – Pp. 80-83.
11. Saseanu, A.S. Aspects of Digitalization and Related Impact on Green Tourism in European Countries [Electronic resource] / A.S. Saseanu, at el. // Information. – 2020. – №11. – Pp. 507. – Access mode: <https://doi.org/10.3390/info11110507> (Access data: 21.11.2023).

References:

1. Ryzhenkov, A.Ja. Pravovoe regulirovanie razvitija jekologicheskogo turizma v Rossii: problemy i perspektivy / A.Ja. Ryzhenkov // Business. Education. Law. Bulletin of Volgograd Business Institute. – 2014. – №4(29). – S. 259-264.
2. Nikolashin, V.N. Osobennosti ispol'zovanija prirodnyh resursov v jekologicheskom turizme / V.N. Nikolashin // Transportnoe delo Rossii. – 2010. – №7. – Pp. 109-110.
3. Pisarev, G.A. Ecological tourism as special type of economic activity: main requirements to legislative regulation / G.A. Pisarev // Lawyer. – 2015. – №6. – Pp. 38-41.
4. Sopyhanova, A.B. Pravo rekreacionnogo prirodnopol'zovanija Respubliki Kazahstan v uslovijah rynochnyh otnoshenij: dis. ... kand. jurid. nauk / A.B. Sopyhanova. – Almaty, 2010. – 121 s.
5. Kuz'mich, I.P. Pravovye problemy razvitija agrojekoturizma v Respublike Belarus' // Suchasni problemi agrarnogo i priordoresursnogo prava: mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kipv, 30-31 zhovtnja 2009 g.): zb. nauk. pr. / za zag. red. V.M. Єrmolenka ta in. – K.: IRIDIUM, 2009. – S. 75-78.
6. Laevskaja, E.V. K voprosu o pravovyh instrumentah «zelenoj» jekonomiki v Respublike Belarus' // Pravovye mehanizmy ohrany okruzhajushhej sredy i obespechenija jekologicheskoy bezopasnosti: sb. nauch. st. / O.A. Bakinovskaja [i dr.]; pod red. I.P. Mankevich. – Minsk: Biznesofset, 2016. – S. 106-130.
7. Bekisheva, S.D. Development of ecological business as direction of environmental policy of the Republic of Kazakhstan / S.D. Bekisheva // Ecological right. – 2011. – №5. – Pp. 27-32.
8. Bokov, Y. Legal Restrictions in Ecotourism / Y. Bokov, et al. // Advances in Engineering

Research. – 2020. – Vol. 191. – Pp. 46-50.

9. Atikeeva, S.N. Jekologijalyq turizm: oqu qyraly. // S.N. Atikeeva, M.H. Karazhanova, A.E. Ospanova. – Nyr-Syltan: «Tyran-Astana» Universiteti, 2021. – 134 b.

10. Tihomirova, A.V. Jekologicheskij turizm // Bulletin of the South Ural State University. Ser. Law. – 2020. – №1(20). – Pp. 80-83.

11. Saseanu, A.S. Aspects of Digitalization and Related Impact on Green Tourism in European Countries [Electronic resource] / A.S. Saseanu, at el. // Information. – 2020. – №11. – Pp. – 507. – Access mode: <https://doi.org/10.3390/info11110507> (Access data: 21.11.2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Гүлнүр Қойшынқызы Рашева – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультетінің кеден, қаржы және экологиялық құқық кафедрасының аға оқытушысы, философия докторы (PhD), e-mail: gulnur1989@mail.ru.

Рашева Гүлнүр Қойшыновна – старший преподаватель кафедры таможенного, финансового и экологического права юридического факультета Казахского национального университета имени аль-Фараби, доктор философии (PhD), e-mail: gulnur1989@mail.ru.

Rasheva Gulnur Koishynovna – Senior Lecturer of the Department of Customs, Financial and Environmental Law of the Faculty of Law of Al-Farabi Kazakh National University, PhD, e-mail: gulnur1989@mail.ru.

Данияр Жапарқұлов – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің докторанты, e-mail: 2030@list.ru.

Джапаркулов Данияр – докторант Казахского национального университета имени Аль-Фараби, e-mail: 2030@list.ru.

Japarkulov Daniyar – Doctoral Student of Al-Farabi Kazakh National University, e-mail: 2030@list.ru.

